ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Turg'unbayeva Sumayya Abdulxapiz qizi

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

tunbayevasumayya@gmail.com

MOLIYAVIY SAVODXONLIK DARAJASI VA INVESTORLARNING QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORIDAGI INVESTITSION FAOLLIGI: BOG'LIQLIK VA TA'SIR OMILLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada moliyaviy savodxonlik darajasi bilan investorlarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi investitsion faolligi o'rtasidagi bog'liqlik hamda ushbu jarayonga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Moliyaviy bilim va ko'nikmalarning yetarli darajada bo'lishi aholi va investorlarning investitsiya qarorlarini ongli ravishda qabul qilishiga, risklarni baholashiga hamda kapital bozorida faol ishtirok etishiga xizmat qiladi. Tadqiqotda moliyaviy savodxonlikning daromad darajasi, ta'lim, axborotga kirish imkoniyati, ishonch va institutsional muhit bilan o'zaro bog'liqligi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, moliyaviy savodxonlikning oshishi qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi, investitsiya hajmining ortishi hamda moliya tizimining barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: moliyaviy savodxonlik, investorlar faolligi, qimmatli qog'ozlar bozori, investitsiya qarorlari, risklarni boshqarish, moliyaviy bilim, kapital bozori, institutsional muhit, investitsion xulq-atvor

Abstract. This article analyzes the relationship between the level of financial literacy and investors' activity in the securities market, as well as the key factors influencing this process. Adequate financial knowledge and skills enable individuals to make informed investment decisions, assess risks, and participate more actively in capital markets. The study examines the interconnection between financial literacy and factors such as income level, education, access to information, trust, and institutional environment. It also demonstrates that higher financial literacy contributes positively to the development of securities markets, increased investment volumes, and financial system stability.

Keywords: financial literacy, investor activity, securities market, investment decisions, risk management, financial knowledge, capital market, institutional environment, investment behavior

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida moliyaviy savodxonlik aholi va investorlarning iqtisodiy qarorlar qabul qilishidagi muhim omillardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Moliyaviy bilim va ko'nikmalar darajasi yuqori bo'lgan shaxslar o'z daromadlarini samarali boshqarish, jamg'arma qilish, investitsiya qilish hamda moliyaviy risklarni baholashda nisbatan to'g'ri qarorlar qabul qiladi. Ayniqsa, qimmatli qog'ozlar bozorida ishtirok etish uchun investorlar moliyaviy instrumentlar, bozor mexanizmlari va risklar haqida yetarli bilimga ega bo'lishi zarur. Qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilish, kapitalni samarali taqsimlash va moliya tizimini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Biroq ushbu bozorning rivojlanish darajasi ko'p jihatdan investorlar faolligiga bog'liq bo'lib, investorlar faolligi esa ularning moliyaviy

savodxonlik darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Moliyaviy savodxonlik past bo‘lgan sharoitda aholi ko‘proq an’anaviy jamg‘arma vositalarini tanlaydi va yuqori daromad keltirishi mumkin bo‘lgan investitsiya imkoniyatlaridan yetarli darajada foydalanmaydi.

Jahon amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda kapital bozori rivojlangan, investorlar soni ko‘p va investitsiya hajmi yuqori bo‘ladi. Aksincha, moliyaviy bilim darajasi past bo‘lgan jamiyatlarda investitsion faollik past bo‘lib, moliyaviy resurslar asosan bank depozitlari yoki naqd shaklda saqlanadi. Shu sababli moliyaviy savodxonlikni oshirish qimmatli qog‘ozlar bozorini rivojlantirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Moliyaviy savodxonlik investorlarning qimmatli qog‘ozlar bozoridagi xatti-harakati va investitsion faolligini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy bilim darajasi yuqori bo‘lgan shaxslar murakkab moliyaviy instrumentlardan foydalanishga, risklarni diversifikatsiya qilishga hamda uzoq muddatli investitsiya strategiyalarini tanlashga moyil bo‘ladi. Aksincha, moliyaviy savodxonligi past bo‘lgan investorlar ko‘proq an’anaviy va kam riskli vositalarni afzal ko‘radi yoki umuman kapital bozorida ishtirok etmaydi.

Moliyaviy savodxonlik investitsiya qarorlarini qabul qilish jarayoniga bir necha yo‘nalishda ta’sir ko‘rsatadi. Birinchidan, moliyaviy bilim investorning risk va daromad o‘rtasidagi muvozanatni to‘g‘ri baholashiga yordam beradi. Ikkinchidan, bozor mexanizmlari va moliyaviy instrumentlar haqidagi tushunchalar investitsiya portfelini shakllantirish va diversifikatsiya qilish imkonini oshiradi. Uchinchidan, moliyaviy savodxonlik investorlarning bozordagi o‘zgarishlarga nisbatan psixologik barqarorligini ta’minlaydi hamda asossiz qarorlar qabul qilish ehtimolini kamaytiradi.

Investorlarning faolligiga ta’sir etuvchi muhim omillardan biri — daromad darajasi hisoblanadi. Yuqori daromadli shaxslar investitsiya qilish uchun ko‘proq erkin mablag‘ga ega bo‘ladi va kapital bozorida faolroq ishtirok etadi. Biroq tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, daromad darajasi bilan bir qatorda moliyaviy savodxonlik ham muhim rol o‘ynaydi. Ya’ni daromadi yuqori, ammo moliyaviy bilim darajasi past bo‘lgan shaxslar ham kapital bozorida passiv bo‘lishi mumkin.

Ta’lim darajasi ham investitsion faollikni belgilovchi omillardan biridir. Yuqori ma’lumotli shaxslar moliyaviy axborotni tezroq o‘zlashtiradi, bozor tendensiyalarini tahlil qila oladi va murakkab investitsiya instrumentlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, zamonaviy sharoitda moliyaviy savodxonlik faqat formal ta’lim bilan emas, balki ommaviy axborot vositalari, raqamli platformalar va moliyaviy ta’lim dasturlari orqali ham shakllanadi. Axborotga kirish imkoniyati investorlarning qaror qabul qilishida muhim rol o‘ynaydi. Bozor haqida to‘liq, ishonchli va tezkor ma’lumotga ega bo‘lgan investorlar investitsiya imkoniyatlaridan samarali foydalanadi. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida onlayn savdo platformalari, mobil ilovalar va moliyaviy analitika xizmatlari keng tarqalib, aholi qatlamining kapital bozoriga kirishini osonlashtirmoqda.

Investorlar faolligiga ta’sir etuvchi yana bir muhim omil — institutsional muhit va ishonch darajasidir. Qonunchilikning barqarorligi, investorlar huquqlarining himoyasi, bozor shaffofligi va nazorat tizimining samaradorligi investorlarning kapital bozorida ishtirok etishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Agar investorlar moliya tizimiga ishonmasa, ular o‘z mablag‘larini investitsiya qilishdan tiyiladi. Moliyaviy savodxonlikning oshishi qimmatli qog‘ozlar bozorining rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Investorlar sonining ortishi bozor likvidligini oshiradi, kapital qiymatini shakllantirishni yaxshilaydi hamda kompaniyalar uchun moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada kapital bozori iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilishning muhim mexanizmiga aylanadi.

O‘zbekiston sharoitida ham moliyaviy savodxonlik darajasi va investorlar faolligi o‘rtasidagi bog‘liqlik dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda moliyaviy xizmatlarning raqamlashtirilishi, investitsiya platformalarining paydo bo‘lishi hamda kapital bozorini rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari aholi ishtirokini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, aholining moliyaviy bilim darajasining yetarli emasligi, risklardan qo‘rquv va bozor mexanizmlari haqidagi tushunchalarning cheklanganligi investorlar faolligini past darajada ushlab turmoqda.

Moliyaviy savodxonlik investorlarning qimmatli qog‘ozlar bozoridagi ishtirokini belgilovchi asosiy omillardan biri bo‘lib, uning oshishi investitsiya faolligining ortishiga, kapital bozorining rivojlanishiga va moliya tizimining barqarorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli moliyaviy ta’limni kengaytirish, axborot ochiqligini ta’minlash hamda investorlarni qo‘llab-quvvatlovchi institutsional mexanizmlarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

1-jadval.

Moliyaviy savodxonlik va investorlar faolligiga oid asosiy global ko‘rsatkichlar (2023–2025 yy.)

№	Ko‘rsatkichlar	2023 yil	2024 yil	2025 yil (baholash)
1	Moliyaviy savodxonlik o‘rtacha global darajasi (%)	≈ 33 %	≈ 34 %	≈ 35 %
2	Aholining qimmatli qog‘ozlarga investitsiya qiluvchi ulushi	≈ 18 %	≈ 19 %	≈ 21 %
3	Chakana (retail) investorlar ulushi	≈ 25 %	≈ 27 %	≈ 30 %
4	Onlayn savdo platformalaridan foydalanuvchilar ulushi	≈ 40 %	≈ 45 %	≈ 50 %
5	Moliyaviy ta’lim dasturlarida ishtirok etganlar ulushi	≈ 22 %	≈ 25 %	≈ 28 %
6	Yosh investorlar (18–35 yosh) ulushi	≈ 30 %	≈ 33 %	≈ 36 %
7	Institutsional investorlar ulushi	≈ 60 %	≈ 59 %	≈ 58 %
8	Investorlar tomonidan diversifikatsiyalangan portfel ulushi	≈ 42 %	≈ 45 %	≈ 48 %

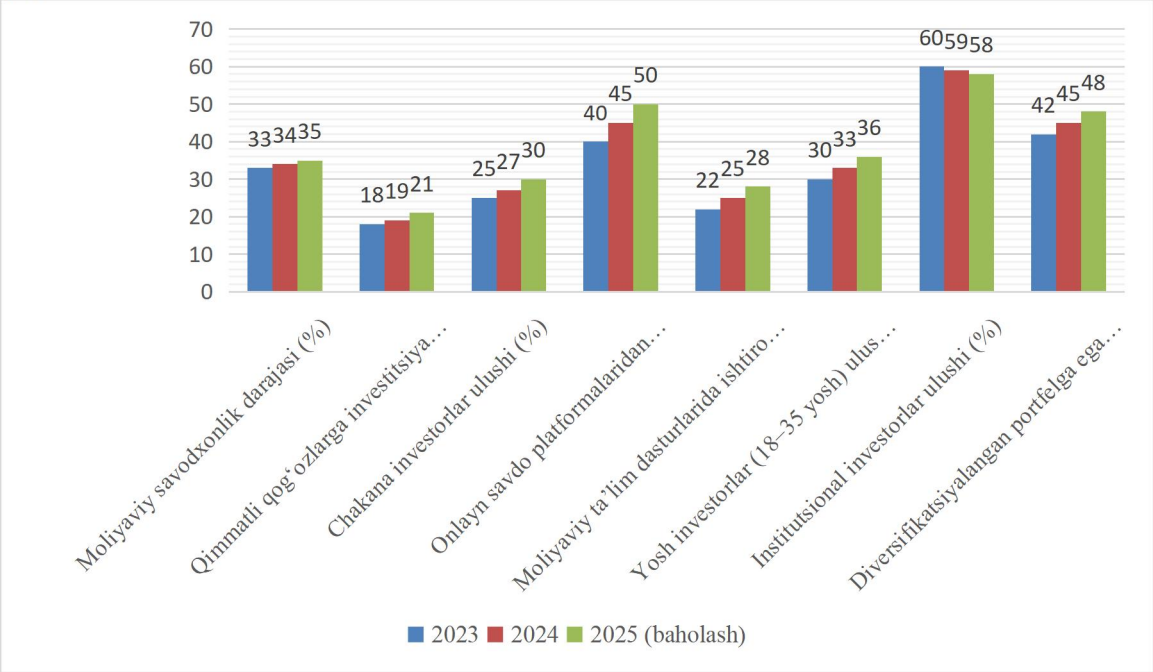
Manba: OECD, Jahon banki, xalqaro moliya institutlari va global investorlar xulq-atvori bo‘yicha yillik tadqiqotlar asosida umumlashtirilib tuzilgan.

Keltirilgan jadval moliyaviy savodxonlik darajasi va investorlarning qimmatli qog‘ozlar bozoridagi faolligi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aks ettiruvchi global tendensiyalarni ko‘rsatadi. Ma’lumotlarga ko‘ra, moliyaviy savodxonlik darajasi yildan yilga asta-sekin oshib borayotgan bo‘lib, bu investitsiya faoliyatining kengayishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Moliyaviy bilim darajasining ortishi aholining qimmatli qog‘ozlarga investitsiya qiluvchi ulushi hamda chakana investorlar sonining ko‘payishiga olib kelmoqda.

Onlayn savdo platformalaridan foydalanuvchilar ulushining sezilarli o‘sishi kapital bozoriga kirish imkoniyatlarining kengayib borayotganini ko‘rsatadi. Raqamli texnologiyalar investorlar uchun qulaylik yaratib, kichik hajmdagi mablag‘lar bilan ham investitsiya qilish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, moliyaviy ta’lim dasturlarida ishtirok etayotgan aholi ulushining ortishi moliyaviy savodxonlikni oshirish bo‘yicha olib borilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini ko‘rsatadi. Yosh investorlar ulushining oshishi esa yangi avlodning investitsiya faoliyatiga tobora faol jalb etilayotganini bildiradi. Ular, odatda, raqamli platformalardan faol foydalanishi va riskga nisbatan nisbatan yuqori moyilligi bilan ajralib turadi. Institutsional investorlar ulushining biroz kamayishi esa chakana investorlar rolini kuchayib borayotganidan dalolat beradi.

Diversifikatsiyalangan portfellarga ega investorlar ulushining ortishi moliyaviy savodxonlik darajasi oshishi bilan investitsiya qarorlarining yanada ongli ravishda qabul qilinayotganini ko‘rsatadi. Umuman olganda, jadval ma’lumotlari moliyaviy savodxonlikning oshishi investorlar

faolligini kuchaytirib, qimmatli qog‘ozlar bozorining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

1-rasm.023–2025 yillarda moliyaviy savodxonlik darajasi va investorlar faolligi ko‘rsatkichlari dinamikasi

Manba:OECD, Jahon banki hamda global moliyaviy savodxonlik va investorlar xulq-atvori bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Diagrammada 2023–2025 yillar davomida moliyaviy savodxonlik darajasi va qimmatli qog‘ozlar bozoridagi investorlar faolligiga oid asosiy ko‘rsatkichlarning o‘zgarishi aks ettirilgan. Ma’lumotlar moliyaviy savodxonlik darajasi oshib borishi bilan aholi tomonidan investitsiya faoliyatining kengayib borayotganini ko‘rsatadi. Xususan, qimmatli qog‘ozlarga investitsiya qiluvchi aholi ulushi, chakana investorlar soni hamda onlayn savdo platformalaridan foydalanish darajasida sezilarli o‘sish kuzatiladi.

Shuningdek, yosh investorlar ulushining ortishi kapital bozoriga yangi ishtirokchilar kirib kelayotganini bildiradi. Institutsional investorlar ulushining nisbatan barqaror yoki biroz kamayishi esa chakana investorlarning roli kuchayib borayotganidan dalolat beradi. Diversifikatsiyalangan investitsiya portfeliga ega investorlar sonining ortishi moliyaviy bilim darajasi oshishi natijasida investitsiya qarorlarining yanada ongli ravishda qabul qilinayotganini ko‘rsatadi.

Diagramma moliyaviy savodxonlikning oshishi investorlar faolligini kuchaytirishini va qimmatli qog‘ozlar bozorining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

Xulosa

Moliyaviy savodxonlik darajasi investorlarning qimmatli qog‘ozlar bozoridagi investitsion faolligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Moliyaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan shaxslar investitsiya imkoniyatlarini to‘g‘ri baholay oladi, risklarni samarali boshqaradi hamda kapital bozorida faolroq ishtirok etadi. Natijada ularning investitsiya portfeli diversifikatsiyalangan va barqaror bo‘ladi.

So‘nggi yillardagi global tendensiyalar moliyaviy savodxonlik darajasi oshgani sari qimmatli qog‘ozlarga investitsiya qiluvchi aholi ulushi, chakana investorlar soni va onlayn savdo platformalaridan foydalanish ko‘lami ortib borayotganini ko‘rsatmoqda. Bu jarayon kapital

bozorining likvidligi oshishiga, investitsiyalar hajmining kengayishiga va moliya tizimining rivojlanishiga xizmat qiladi.

O‘zbekiston sharoitida ham moliyaviy savodxonlikni oshirish kapital bozorini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Aholining moliyaviy bilim darajasini yuksaltirish, investitsiya madaniyatini shakllantirish hamda raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanishni kengaytirish investorlar faolligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Shu bilan birga, investorlar huquqlarini himoya qilish, bozor shaffofligini ta’minlash va ishonchni mustahkamlash ham muhim ahamiyatga ega.

Moliyaviy savodxonlik darajasining oshishi investorlarning qimmatli qog‘ozlar bozoridagi ishtirokini kengaytiradi, investitsiya muhitini yaxshilaydi hamda milliy iqtisodiyotning barqaror va uzoq muddatli rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Takliflar:

1. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish maqsadida maktab, kollej va oliy ta’lim muassasalarida moliyaviy ta’lim fanlarini keng joriy etish hamda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan dasturlarni ishlab chiqish zarur.
2. Ommaviy axborot vositalari, internet platformalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali investitsiya madaniyatini targ‘ib qilish, qimmatli qog‘ozlar bozori haqida sodda va tushunarli ma’lumotlarni aholiga yetkazish muhim hisoblanadi.
3. Onlayn savdo platformalaridan foydalanishni kengaytirish, mobil ilovalar orqali investitsiya qilish imkoniyatlarini soddalashtirish hamda kichik miqdordagi mablag‘lar bilan ham investitsiya qilish mexanizmlarini rivojlantirish maqsadga muvofiq.
4. Investorlar huquqlarini himoya qilish tizimini kuchaytirish, bozor shaffofligini ta’minlash va firibgarlik holatlarining oldini olish investorlar ishonchini oshirishga xizmat qiladi.
5. Moliyaviy ta’lim dasturlari, seminarlar va treninglar orqali aholining turli qatlamlari, ayniqsa yoshlar va yangi investorlar uchun maxsus o‘quv loyihalarini tashkil etish zarur.
6. Institutsional investorlar faoliyatini rivojlantirish bilan birga chakana investorlar uchun qulay investitsiya mahsulotlarini yaratish kapital bozorining barqaror o‘sishini ta’minlaydi.
7. Davlat tomonidan kapital bozorini rivojlantirishga qaratilgan rag‘batlantiruvchi choralar, jumladan soliq imtiyozlari va investitsiya dasturlarini kengaytirish investorlar faolligini oshiradi.
8. Moliyaviy xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar tomonidan mijozlarga investitsiya bo‘yicha maslahat va axborot xizmatlarini rivojlantirish investorlarning ongli qaror qabul qilishiga yordam beradi.

Ushbu chora-tadbirlarni izchil amalga oshirish moliyaviy savodxonlik darajasini oshirib, investorlarning qimmatli qog‘ozlar bozoridagi ishtirokini kengaytiradi hamda kapital bozorining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Manbalar ro‘yxati:

1. OECD. OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy**.** — Paris: OECD Publishing, 2023.
2. OECD. Financial Education for Long-term Savings and Investments**.** — Paris: OECD Publishing.
3. OECD. OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy, Inclusion and Well-Being**.** — Paris: OECD Publishing.
4. OECD. The Application of Behavioural Insights to Financial Literacy and Investor Education Programmes. — Paris: OECD Publishing.
5. Lusardi A., Mitchell O. S. The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. **—** Journal of Economic Literature.
6. Mishkin F. S., Eakins S. G. Financial Markets and Institutions**.** — Boston: Pearson Education.
7. Fabozzi F. J. Capital Markets: Institutions and Instruments**.** — Boston: Pearson Education.
8. OECD. PISA Financial Literacy Assessment Results**.** — Paris: OECD Publishing.

9. Yurtkur A. K. Financial Literacy and Financial Development**.** — Borsa Istanbul Review, 2025.

10. Baveja G. S., Verma A. Impact of Financial Literacy on Investment Decisions and Stock Market Participation**.** — 2024.